

Ἡ στάσις πρὸς τῆσιν ὁ Θεὸς ἔναντι τοῦ κόσμου εἶνε ἡ στάσις ἐνὸς ἐννεοῦντος γονέως ὁ ὁποῖος συζητεῖ μὲ τὸ παιδί του γαί τοῦ ἐξηγεῖ διατι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπακούη εἰς ἕνα ὠρισμένον κανόνα. Ὁ Θεὸς κυβερνᾷ διὰ ἠθικῆς ἐπιταγῆς, καὶ διὰ τῆς λογικῆς· ἡ κυβερνήσις του εἶνε ἐλευθέρη. Θὰ ἦτο ὅμως ἴσως σφάλμα εἰάν ἠθέλομεν νὰ δώσωμεν τὴν ἐρμηνείαν ὅτι ὁ Πλάτων ἀποκλείει τὴν χρῆσιν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν εἶνε σαφές. Εἰς τὸ χωρίον ὅπου συζητεῖ περὶ τῆς μορφῆς τοῦ καταλληλοτέρου διὰ τὸν ἄνθρωπον πολιτεύματος ὁ Πλάτων κἀρνεὶ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ σπουδαῖον σημεῖον δὲν εἶνε ἂν εἶα πολίτευμα βασιζεται ἐπὶ τῆς συγκαταθέσεως ὅσον εἰάν βασιζεται ἐπὶ ἐπιστήμης. Τὸ οὐσιῶδες πρᾶγμα εἶναι νὰ γίνῃ τὸ ὀρθόν· εἰάν ἐπιτυγχάνεται τοῦτο διὰ τῆς πειθοῦς τόσον τὸ καλλίτερον, εἰάν ὅχι τότε ὅπωςδήποτε (Πολιτικὸς 293 CD). Τὸ πρόριστον καὶ κύριον στοιχεῖον εἰς τὴν διακυβέρνησιν μιᾶς χώρας εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος. Κατὰ ταῦτα μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ εἴπωμεν ὅτι, διὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ὑλικὴ δύναμις εὐρίσκειται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ λόγου, ἢ ὅτι ὁ λόγος ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως. Τὸ ἰδεῶδες εἶνε ἡ ἔνωσις τοῦ λόγου μετὰ τῆς ὑλικῆς ἰσχύος.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὴν φύσιν τοῦ κόσμου, πρὸς ἔπλασεν ὁ Θεός. Ὁ κόσμος περικλείει ἐν ἑαυτῷ ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῶν ὄντων εἰς τὴν κλίμακα τῆς τελειότητος· εἶνε πληρότης. Τὰ μέρη ἐντὸς τοῦ συνόλου εἶνε ὠργανωμένα· ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐν ὅλον. Μόνον ἕνας κόσμος ὑπάρχει· διότι κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ τίποτε δὲν ἔμεινε ἀπ' ἑξῆς. Ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι εἰς τὸν κύκλον τῶν δυνατῶν πραγμάτων δὲν περιλαμβάνεται καὶ ἡ πιθανότης τῆς ὑπάρξεως καὶ καινοῦ ἄλλου κόσμου. Δὲν ὑπάρχουν πολλὰ σύμπαντα· τὸ παρὸν σύμπαν εἶνε τὸ μόνον εἰς τὸ εἶδος του («μονογενές» Τίμαιος 92 C).

Ὁ κόσμος, λοιπὸν εἶνε μόνος· καὶ ἀφοῦ εἶνε μόνος, δὲν θίγεται ἀπὸ τίποτε, δὲν ὑποφέρει. Τίποτε δὲν εἰσέρχεται εἰς αὐτὸν καὶ τίποτε δὲν ἐξέρχεται ἀπ' αὐτόν· οὔτε αὐξάνει οὔτος οὔτε ἐλαττοῦται· τὰ μέρη του μεταβάλλονται, αὐτὸς ὅμως ὁ κόσμος δὲν ἔχει ἱστορίαν· εἶνε ἀθάνατος. Ἀφοῦ εἶνε μόνος εἶνε ἀνεξάρτητος· ἀφοῦ εἶνε πλήρης, εἶνε αὐτάρκης, φίλος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ καινοῦ ἄλλου (34 B). Ὁ κόσμος τοῦ Πλάτωνος εἶνε δημιούργημα· ἔχει ὅμως καταφα-

νεις ὁμοιότητας πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς τὴν Οὐσίαν τοῦ Σπινόζα καὶ πρὸς τὸ μετα-καντιανὸν Ἀπόλυτον. Ὁ κόσμος εἶνε μοναδικός, ἐσωτερικῶς διηρθρωμένος, τέλειος, αὐτάρκης. Ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ τὸν κόσμον θεὸν διότι ἀποτελεῖ οὗτος εἰκόνα τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ (68 E).

Ὁ κόσμος εἶνε διαιρετός ἀπὸ πολλῶν διαφορῶν ἀπόψεων. α) Πρῶτον ἔχομεν τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη. Ὁ κόσμος ἀποτελεῖ σύστημα ὀργανικὸν εἰς τὸ ὅποιον τὰ μέρη εἶνε ὑποτεταγμένα εἰς τὸ ὅλον. Κάθε μέρος συμβάλλει εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ὅλου καὶ εἰς τὴν διατήρησίν του (Νόμοι 903 B, 905 B). β) Ὁ κόσμος περιλαμβάνει ψυχὰς καὶ σώματα· αἱ ψυχαὶ εἶνε ἐνεργοί, τὰ σώματα εἶνε παθητικά. γ) Ὁ κόσμος συνίσταται ἀπὸ ἀθάνατα καὶ θνητὰ πλάσματα· ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν εἶνε ταυτίσημος πρὸς τὴν διαίρεσιν εἰς ψυχὰς καὶ σώματα. Ὑπάρχουν ψυχὰι θνηταὶ — παρ. χαρ. αἱ θυμοειδεῖς καὶ ὀρεγόμεναι ψυχὰι. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σώματα ποὺ εἶνε ἀθάνατα π. χ. οἱ ἀστέρες (Τίμαιος, 38 C, 40 B). Ὑπάρχουν ψυχὰι ποὺ εἶνε γήϊναι καὶ σώματα ποὺ εἶνε οὐράνια. Τὰ ἀθάνατα πλάσματα—εἴτε ψυχικὰ εἴτε σωματικὰ — ἀποτελοῦν τὴν «κατὰ τὸ δυνατόν» τελείαν ἀπομίμησιν τοῦ ἰδανικοῦ ὑποδείγματος, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν σύστασιν των ἐγκλείουν τὴν ἀρχὴν τῆς διαιρετοῦ.

Ἡ δημιουργία καθορίζεται ἀπὸ τὴν ὁρμὴν πρὸς αὐτὸ—ἀναπαγωγὴν. Ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ ὅλα τὰ πράγματα νὰ εἶνε κατὰ τὸ δυνατόν ὅμοια πρὸς αὐτόν. Τὸ δημιούργημα εἶνε εἰκὼν (μίμημα) τοῦ δημιουργοῦ· τὸ δημιούργημα ἀντανακλᾷ τὴν τελειότητα τοῦ δημιουργοῦ, ἂν καὶ τὸ πράττει εἰς ἀραιωμένον βαθμόν. Ὅπως ὁ δημιουργὸς εἶνε αὐτάρκης καὶ πλήρης, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ τὸ δημιούργημα· ὅπως ὁ Θεὸς εἶνε αἰτία, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶνε τοῦτο καὶ τὸ δημιούργημα: ὁ Θεὸς δημιουργεῖ θεούς. Ὁ Θεὸς μεταβ. βάζει τὴν δημιουργικὴν του δύναμιν εἰς τὸ δημιούργημα τὸ ὅποιον μὲ τὴν σειράν του ἀναπαράγει ἑαυτό. Καὶ ἔχομεν οὕτω συγχρόνως ἓνα δημιούργημα καὶ ἓνα δημιουργὸν δευτέρου βαθμοῦ: τὴν ἀπομίμησιν μιᾶς ἀπομιμήσεως. Ὅπως ὁ κόσμος εἶνε ἐν ὅλον καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ τὰ μέρη του εἶνε ὅλα. Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτο-ἀναπαραστάσεως ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μίαν σειράν δημιουργημάτων εἰς κατιούσαν τάξιν, εἰς τὴν

ὅποια εἶνε ἀμέσως κατὰ βαθμὸν κατώτερα των. Ἡ σειρά ἔχει ἓνα ὄριον· ὑπάρχει ἓνα τελευταῖον δημιούργημα. Ἐὰν ἡ σειρά ἀποτελεῖται ἢ ὄχι ἀπὸ μέλη πού νά εἶνε ἀπειρα τὸν ἀριθμὸν δὲν εἶνε σαφές· πιθανῶς νά μὴ εἶνε ἀπειρα, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ ἀπειρον εἶνε συνώνυμον πρὸς τὸ ἀκαθόριστον, ἢ δὲ σειρά εἶνε μία ἀπομίμησις τοῦ νοητοῦ ὑποδείγματος. Ἡ γένεσις τοῦ κόσμου εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς λεπτομερείας εἶνε μία διαδικασία αὐτο—κατοπτρισμοῦ κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ δημιουργὸς κατοπτρίζεται εἰς τὸ δημιούργημα, τὸ δημιούργημα εἰς ἄλλο δημιούργημα, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἕως ὅτου φθάσωμεν εἰς τὸ τελευταῖον μέλος τῆς σειράς: τὸ δὲ ἄχρονον ὑπόδειγμα μᾶς ἱεραρχίας τὴν ὅποιαν ὁ Θεὸς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὅταν δημιουργεῖ τὸν κόσμον εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ τύπος (ἢ φόρμουλα) διὰ τὴν αὐτο—γεννωμένην σειράν.

Μὲ τὸ νά προικισθῆ με δημιουργικὴν δύναμιν τὸ δημιούργημα, ἐπέρχεται σύγχυσις εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐκείνου πού εἶνε καὶ ἐκείνου πού δὲν εἶνε Θεός. Καὶ τὸ δημιούργημα ἐπίσης εἶνε Θεός, ἀφοῦ εἶνε δημιουργός. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν συγχρόνως καὶ Θεὸν καὶ θεούς. Ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ ἑνὸς ὑπεριάτου θεοῦ (μέγιστος δαίμων) καὶ περὶ τῶν θεῶν οἱ ὅποιοι ἦσαν συνάρχοντες με αὐτὸν (Πολιτικός, 272 E). Ἔχομεν λοιπὸν πολλοὺς θεούς. Ὅπως δὲ οἱ θεοὶ εἶνε τέκνα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπάρχουν καὶ κατώτεροι θεότητες αἱ ὅποισι εἶνε τέκνα τῶν θεῶν (Τίμαιος 40 D, E). Καὶ οὕτω καταλήγομεν νά ἔχομεν Θεόν, θεούς καὶ δαίμονας...

Οἱ Θεοὶ σχηματίζουν μίαν ἱεραρχικὴν τάξιν, ἀπὸ τοῦ ἀρίστου θεοῦ μέχρι τοῦ ὀλιγώτερου ἀγαθοῦ· ἡ σειρά αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν διαβάθμισιν τῆς τελειότητος εἰς τὸ Ἄγαθόν. Ἐνας ἕκαστος ἐκ τῶν θεῶν ἔχει τὴν ἀιήκουσαν εἰς αὐτὸν προσωπικὴν κατάστασιν, τοῦ κατωτέρου εὐρισκομένου ὑπὸ τὸν ἀνώτερον (Φαῖδρος 247 A). Εἰς τὰς Ἐπιστολάς (323 D) ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Πατρὸς, περὶ τοῦ Ἄρχοντος καὶ τῆς Αἰτίας· τὸ τελευταῖον τοῦτο πρέπει νά εἶνε κάποιος ἐνδιάμεσος δημιουργός προερχόμενος ἀμέσως ἀπὸ τὸν ὑπέρτατον δημιουργόν. Εἶνε πολὺ πιθανὸν νά ἀναφέρεται ὁ Πλάτων ἐδῶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου· ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶνε ἓνας δημιουρ-

γημένος θεός και εἶνε ἀνάγκη νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸν «Δημιουργόν». Ἐπὶ πλέον ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ δύο λέξεις διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸν ὑπέρτονον Θεόν: τὰς λέξεις Θεός και Δημιουργός. Πιθανὸν ἢ πρώτη λέξις νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεὸν ὡς ἔχοντα συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος, ἐνῶ ἢ δευτέρα ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ἡ ἱεραρχία τῶν Θεῶν καταβαίνει μέχρι τῶν πνευμάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς εἶνε δυνατόν νὰ ἀποκαλέσωμεν πονηρά, ἐὰν πρόκειται ἢ ἱεραρχία αὐτὴ νὰ περιλαμβάνῃ ὅλας τὰς διαβαθμίσεις· διότι ὁ Πλάτων ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀποκαλέσῃ πονηρὰν τὴν θνητὴν ψυχὴν, ἂν και ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς τὸ ὅλον σύστημα τῆς τελειότητος.

Ὁ ὑπέρτατος θεός λαμβάνει μέρος μόνον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀρίστου τμήματος τοῦ κόσμου—δηλαδή εἰς τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ μέρος (Ἐίμαιος 41 C), και ἀναθέτει εἰς τοὺς θεοὺς τὸ ἔργον νὰ δημιουργήσουν τὰ θνητὰ πράγματα. Ἡ δημιουργία δὲν εἶνε ἄμεσος ἀλλὰ συντελεῖται διὰ σειρᾶς ἐκπορεύσεων (δημιουργικῶν πράξεων). Ἡ ἱεραρχία τῶν θεῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἱεραρχίαν τῶν πλασμάτων. Ἐπὶ πλέον, ὁ Θεός ἐπιμελεῖται τῆς ὅλης κυκλικῆς κινήσεως τοῦ κόσμου, ἐνῶ εἰς τοὺς θεοὺς ἔχουν διαχωρισθῆ ὠρισμέναί περιοχαὶ ἐντὸς τοῦ ὅλου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχουν αὐτοὶ ἀνεξάρτητον και ἰδίαν ἐξουσίαν (Πολιτικὸς 271 D). Μὲ μίαν λέξιν, ὁ μὲν Θεός ἄρχει ἐπὶ τοῦ ὅλου και ἐπὶ τοῦ ἀρίστου μέρους, οἱ δὲ θεοὶ ἄρχουν ἐπὶ τῶν μερῶν και ἐπὶ τοῦ ὀλιγώτερον καλοῦ.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν θεοῦ και δημιουργήματος, ἂν και συμβαίνει νὰ εἶνε ἐλαχίστη ἀπὸ ὠρισμένων ἀπόψεων, εἶνε ὅμως σπουδαιοτάτη ἀπὸ ἄλλων. Ὁ Θεός ἀντιτίθεται θεμελιωδῶς εἰς τοὺς θεοὺς: εἶνε δημιουργός μὴ δημιουργημένος· εἶνε ἀπολύτως πρωταρχικὴ αἰτία. Οἱ θεοὶ εἶνε δημιουργημένοι δημιουργοί. Ὁ Θεός εἶνε ἐκτὸς χρόνου, οἱ θεοὶ εἶνε ἐντὸς τοῦ χρόνου· ὁ Θεός εἶνε αἰώνιος, οἱ θεοὶ εἶνε ἀθάνατοι· οἱ θεοὶ εἶνε μίγματα τοῦ «αὐτοῦ» και τοῦ «εἰέρου»: δὲν εἶνε ἄμιγεῖς· μεταλαμβάνουν τοῦ στοιχείου ποὺ ἀιθίσταται. Ὁ Θεός εἶνε ἀπλοῦς και ἄμιγής.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς ὑπάρξεως πολλῶν θεῶν εἶνε διὰ τὸν τυχαῖον ἀναγιώστην ἀινιγματώδης διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ὅτι εἶνε

ἀκατανόητος. Τὸ πρᾶγμα παρουσιάζεται ὡς ἔαν ὁ Πλάτων νὰ εἶχεν ἀπλῶς ἐνσωματώσει εἰς τὴν γενικὴν αὐτοῦ θεωρίαν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν μαζὶ μὲ τὴν ἀφέλειάν της, μὲ τὴν ὁποίαν ταυτίζει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως πρὸς θεότητα. Ἡ ἴσως χρησιμοποιεῖ συνήθεις καὶ λαϊκοὺς ὄρους ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν συναισθηματικῶν αὐτῆς συσχετίσεων, χωρὶς νὰ λαμβάνη ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὸ περιεχόμενόν της. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος θεωρεῖ ὅτι τὸ ζήτημα δὲν εἶνε τόσον ἀπλοῦν. Ὅπως πάντοτε, ὁ Πλάτων ὁρμᾶται ἀπὸ τὴν παράδοσιν, ἀπὸ τὸν κοινὸν νοῦν καὶ ἀπὸ τὸ ἄμεσον· ὅ,τιδήποτε ὅμως καὶ ἂν παραλαμβάνη τὸ μεταμορφώνει. Ὁ Πλάτων ἐλογικοποίησε τὸν ἑλληνικὸν πολυθεϊσμὸν καὶ ἐδημιούργησε τὴν μεταφυσικὴν θεωρίαν τοῦ Ἐνὸς καὶ τῶν Πολλῶν. Ἡ ἰδέα τῶν δευτερευόντων θεῶν, ἕνας ἕκαστος ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν εἰδικὴν περιοχὴν κυριαρχίας, διαπιστώνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεία κυριαρχία εἶνε ἀτομικοποιημένη. Οὕτω εἰς τὴν δικαίαν πόλιν ὑπάρχουν εἰδικαὶ τέχναι καὶ λειτουργίαι διὰ μέσου τῶν ὁποίων ἐκτελεῖται τὸ σχέδιον τοῦ ὅλου. Εἰς τὸ σύμπαν ὑπάρχει ἡ γενικὴ διοικοῦσα ἐνέργεια, καὶ παραλλήλως ὑπάρχουν καὶ αἱ εἰδικαὶ διευθύνουσαι ἐνέργειαι· ὑπάρχει παρακολούθησις καὶ ἐπιμέλεια τῶν λεπτομερειῶν καθὼς; καὶ τοῦ ὅλου, ἡ δὲ ἐπιμέλεια εἶνε πάντοτε ἐπιμέλεια μιᾶς καθ' ἕκαστον θεότητος. Οἱ θεοὶ εἶνε ἐνδιάμεσοι μεταξὺ τοῦ ὑπεριάτου Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Ὅπως καὶ εἰς κάθε σχέσιν οὕτω καὶ ἐδῶ ὑπάρχει, διὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ σύνδεσμος, τὸ «μεταξύ», ὁ συνδέων τοὺς ὄρους τῆς σχέσεως. Εἰς τὴν γνῶσιν, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κατερχώμεθα ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ (Φίληβος 16 D ἐπ.), ἀλλὰ πρέπει νὰ προχωρῶμεν βῆμα πρὸς βῆμα, ἀπὸ τοῦ γένους εἰς τὰ εἶδη, ἐκεῖθεν εἰς τὰς ὑποδιαίρεσεις αὐτῶν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἕως ὅτου φθάσωμεν εἰς τὰ εἶδη ποὺ δὲν ἐπιδέχονται πλέον διαίρεσιν. Αὕτη εἶνε ἡ ἀρχὴ ὅχι μόνον τῆς διανοήσεως ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ τοῦ εἶναι. Ἐτσι λοιπὸν καὶ ἐδῶ προχωροῦμεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον ὅχι ἀμέσως ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν ἐνδιαμέσων θεῶν καὶ δαιμόνων. Ἡ ἱεραρχία τῶν θεῶν εἶνε μία εἰδικὴ ἐφαρμογὴ τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς ἱεραρχίας ἡ ὁποία ἰσχύει ἐπὶ ὅλων τῶν πραγμάτων—τουτ. ἐπὶ τῶν εἰδῶν, τοῦ ἔρωτος, τῶν ἀρετῶν, τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς γνώσεως. Κατὰ ταῦτα, ἂν καὶ εἶνε ἐνδεχόμενον ἡ λαϊκὴ θρησκεία

νὰ ἔδωκεν εἰς τὸν Πλάτωνα τὴν ἰδέαν τῶν πολλῶν θεῶν, ὁ πολυθεϊσμός του ὅμως πράγματι συνάγεται ἐκ τῆς γενικῆς αὐτοῦ θεωρίας κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Ἐν διαφοροποιεῖται εἰς μίαν Πληθὺν (πολλά), εἰς πολλὰ τὰ ὁποῖα εἶνε τακτοποιημένα κατὰ μίαν ὀρισμένην διαβάθμισιν. Μία ὄντοτης διὰ νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἀνάγκη νὰ εἶνε τι ὀργανομένον, καὶ νὰ εἶνε δεκτικὴ νὰ ἀναλυθῇ εἰς στοιχεῖα εὐρισκόμενα εἰς ὀρισμένην σχέσιν. Ἡ θεία ἀρχὴ εἶνε ἓνα σύνηθον ὀργανικὸν κέντρον θεῶν ἐνεργειῶν ποὺ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν ἀμοιβαίας ἐπειρογείας. Τὰ πολλὰ δὲν καταστρέφουν τὴν ἐνότητα, ἀπλῶς καθιστοῦν αὐτὴν νοητὴν, ἀφοῦ τὸ γυμνὸν Ἐν δὲν εἶνε τίποτε. Τὰ πολλὰ εἶνε ὀργανωμένα συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν βαθμῶν τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἰσχύος, εἰς τρόπον ὥστε τὸ σύνολον τῶν δευτερευόντων θεῶν νὰ ἐκτελοῦν τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Ἐπερτάτου Θεοῦ. Πράγματι ὅμως οὗτοι καὶ κατ' οὐσίαν εἶνε ὁ Ἐπερτάτος Θεὸς κατὰ τὴν ἀποψίν του ὡς πλειονότητος καὶ ποικιλίας ἐνεργειῶν. Κατὰ ταῦτα θὰ ἦτο ἐσφαλμένον νὰ ἐρμηνεύσῃ κανεὶς τὴν θεωρίαν περὶ τῶν ἐνδιαμέσων θεῶν ὡς ὑπονοοῦσαν ὅτι ὁ Ἐπερτάτος Θεὸς εἶνε ἐντελῶς ὑπερβατικός, ἀδιάφορος καὶ δὲν μεριμνᾷ καθόλου περὶ τοῦ κόσμου. Οἱ κήρυκες διαβιβάζουν τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ θεοὶ ἐκτελοῦν τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς συνεργάζεται εἰς τὸν κόσμον μετὰ τῶν θεῶν, ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἀρχηγὸς μιᾶς στρατιᾶς συνεργάζεται μὲ τὸ ἐπιτελεῖον του. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἐπερτάτος Θεὸς δὲν ἐνεργεῖ ἀμέσως εἰς τὸν κόσμον. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε ὑπερβατικός ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ἣ ὁποία θὰ ἐσήμαινε ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν κόσμον· ὁ Θεὸς εἶνε ὑπερβατικός ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον του τοῦτο πραγματοποιεῖται, ὅσον ἀφορᾷ τὰς καθ' ἕκαστον λεπτομερείας, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἐνδιαμέσων.

* * *

Εἴμεθα ἤδη ἔτοιμοι νὰ συζητήσωμεν τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ἐλάβομεν ἤδη διαφόρους ἐνδείξεις ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἔργων του. Αἱ ψυχαὶ καὶ ὅλα τὰ θνητὰ πράγματα εἶνε ἀτελῆ: προσπαθοῦν αἰωνίως νὰ ἀποκιήσουν κάτι. Ὁ Θεὸς εἶνε πλήρης καὶ ἐντὸς

αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει γένεσις. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Θεὸς εἶνε ἐκτὸς χρόνου. Ὁ Θεὸς εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀρίστην κατάστασιν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως· δὲν πάσχει ἀπὸ καμμίαν ἔλλειψιν ἀπὸ ἀπόψεως κάλλους καὶ τελειότητος. Ἐνῶ ἄλλα ὄντα εἶνε δυνατὸν νὰ πραγματοποιήσουν πλήρως μίαν φύσιν περιορισμένης τελειότητος, ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖ πλήρως μίαν πλήρη τελειότητα. Ἀφοῦ δὲν τοῦ λείπει τίποτε, εἶνε ἀνεξάρτητος καὶ αὐτάρκης. Εἶνε ἀπλοῦς καὶ «ἀμιγῆς» χωρὶς νὰ περιέχη μέσα του τίποτε ἐκ τῆς φύσεως τοῦ «ἐτέρου», τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἔχει τελείως καθωρισμένην φύσιν καὶ εἶνε ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποῦ εἶνε. Τὸ ἀμιγές, ἡ αὐτάρκεια, ἡ πληρότης, τὸ ἄχρονον—αὐτὰ εἶνε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀληθινὰ πραγματικοῦ. Ὁ Θεὸς εἶνε ἀπολύτως πραγματικός. (Πολιτεία 380 D—381 D).

Ὁ Θεὸς ἔχει συνείδησιν τοῦ εἶναι του καὶ μεταδίδει αὐτό· ἡ ἴδια αὐτοῦ πληρότης τὸν φέρει εἰς τὸ νὰ μεταδίδῃ ἑαυτὸν καὶ εἰς κατώτερα πράγματα. Οὕτω ἡ τελειότης ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἰσχύν· αὕτη αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τοῦ Θεοῦ ἀπαιτεῖ νὰ ἐνδιαφέρεται οὗτος διὰ ἄλλα πράγματα. Ἡ τελειότης ὅμως τοῦ Θεοῦ εἶνε ἠθικὴ. Ἐντὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχει οὔτε φθόνος οὔτε ἀδικία· εἶνε δίκαιος εἰς τὸν ἀνώτατον δυνατὸν βαθμὸν (Θεαίτητος 176 C), καὶ περιλαμβάνει μέσα του ὅλας τὰς ἀρετὰς (Νόμοι 900 D, 902 C). Τὸ κακὸν εἶνε ἀπολύτως ἀποκεκλεισμένον ἀπὸ τὸν Θεόν. Αὐτὸς εἶνε ὁ θεμελιώδης καθορισμὸς τοῦ Θεοῦ—ὁ ὁποῖος ὅμως ἀποτελεῖ καὶ τὸν θεμελιώδη αὐτοῦ περιορισμὸν—τὸ ὅτι, δηλαδή, εἶνε ἀγαθός. Ἀφοῦ δὲ εἶνε καλὸς καὶ ἀγαθὸς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος διὰ τὸ κακὸν ποῦ ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον· δὲν εἶνε συνεπῶς ἡ αἰτία ὄλων τῶν πραγμάτων.

Ποία λοιπὸν εἶνε ἡ αἰτία τῆς κακίας εἰς τὸν κόσμον; Εἰς τὸν Πλάτωνα εὐρίσκομεν διαφόρους ὑποδείξεις αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται εἰς ὅλας τὰς δυνατὰς λύσεις τοῦ προβλήματος. α) Τὸ κακὸν εἶνε κατὰ μὴ πραγματικόν· δηλαδή, τὰ πράγματα, καθ' ὃ μέτρον εἶνε κακά, δὲν εἶνε πραγματικά. β) Ὁ χαρακτήρ τοῦ κακοῦ εἶνε ἀπλῶς φαινομενικόν τι εἰς τὰ πράγματα. Ὅλα τὰ πράγματα εἶνε κατ' οὐσίαν καλά· τὸ ὅτι ἐμφανίζονται ὡς κακὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας μας νὰ ἐννοήσωμεν τὸν γενικὸν σκοπὸν τῶν πραγμάτων (Νόμοι 903 C). γ) Τὸ κακὸν

ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς «πλανωμένης αἰτίας», δηλαδή, εἰς τὸ δεχόμενον. Αὕτῃ εἶνε ἡ λύσις τοῦ Τιμαίου. δ) Εἰς τὸ Πολιτικὸν δίδεται ἡ ἐξήγησις ὅτι τὸ κακὸν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπουσίαν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν κόσμον, συνέπεια τῆς ὁποίας εἶνε ὅτι ὁ κόσμος ἀναλαμβάνει εἰς χεῖρας τοῦ τὰς τίχας του (274 Β). Ὅταν ἀπουσιάζει ὁ Θεὸς ὁ κόσμος εἶνε παραδεδομένος εἰς τὴν εἰμαρμένην εἰς τὴν «ξύμφυτον» ἐπιθυμίαν (272 Ε), εἰς τὸ σωματοειδὲς στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἦτο ἀναμιγμένον εἰς αὐτὸν (273 Β), εἰς τὴν πρωταρχικὴν κατάστασιν τῆς ἀταξίας (273 Ο). Κατὰ τὸν Πολιτικόν, λοιπόν, τὸ κακὸν εἶνε μ'α τάσις ἔμφυτος εἰς τὸν κόσμον. ε) Εἰς τὸν Θεαίτητον λέγεται ὅτι «εἶνε ἀδύνατον τὸ κακὸν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν κόσμον διότι εἶνε ἀνάγκη πάντοτε νὰ ὑπαρξῇ κάτι πού νὰ ἀντιτίθεται εἰς τὸ ἀγαθόν» (176 Α). Πλὴν τούτου ἀναγιγνώσκομεν ὅτι «δύο ὑποδείγματα ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον: τὸ θεῖον, τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ εὐδαιμονέστατον, καὶ τὸ ἄθεον πού εἶνε τὸ ἀθλιώτατον» (176 Ε). Εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ ἔχομεν μιὰν ὑπόδειξιν ὅτι ὑπάρχει μία μορφή τοῦ κακοῦ ἢ ὁποῖα τίθεται κατέναντι τῆς μορφῆς τοῦ ἀγαθοῦ. στ) Εἰς τὸν Φίληβον ῥίπτεται ὡς ὑπαινιγμὸς ἡ ἰδέα μιᾶς ἀνεξαρτήτου αἰτίας διὰ τὸν χωρισμὸν, παρεκτὸς ἀπὸ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἀναμίξεως (23 D)· καὶ ζ) εἰς τοὺς Νόμους ἡ ἀπλῆ αὕτῃ νύξις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν θεωρίαν τῶν δύο διακεκριμένων θεῶν ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕνας εἶνε ἡ αἰτία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὁ ἄλλος ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Ἐδῶ δὲν ἐνδιαφερόμεθα εἰδικῶς διὰ τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ ἀλλὰ διὰ τὸ ζήτημα ἐὰν ἡ ἐξήγησις τοῦ κακοῦ συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς ἀρχῆς κακοῦ πού νὰ ἔρχεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν Θεόν. Μὲ μιὰν λέξιν: εἶνε ὁ Πλάτων δυϊστῆς ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως; Αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἀνεφέραμεν, εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπαχθούν ὑπὸ τὰς ἐξῆς κατηγορίας. Πρῶτον, ἔχομεν τὸς θεωρίας αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸν ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον, ἀρνοῦνται τὴν πραγματικότητα τοῦ κακοῦ. Τὰς θεωρίας αὐτάς θὰ τὰς ἀγνοήσωμεν κατὰ τὴν παροῦσαν συζήτησιν. Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος αἱ θεωρίαι τοῦ Τιμαίου καὶ τοῦ Πολιτικοῦ λέγουν κατ' οὐσίαν ἓν καὶ τὸ αὐτό. Κατὰ τὸ λέγειν τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ κόσμος περιπίπτει εἰς τὸ κακὸν κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Θεοῦ, διότι

ὁ κόσμος εἶνε μολυσμένος μὲ ἐπιθυμίαν, μὲ τὸ σωματοειδὲς στοιχεῖον, μὲ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀταξίας. Αὐτὸ εἶνε ἡ ἀναγκαιότης, ἡ «πλανωμένη αἰτία» τοῦ Τιμαίου. Ὁ κόσμος περιλαμβάνει τὸ κακὸν διότι ὁ κόσμος μετέχει τοῦ δεχομένου. Αἱ λύσεις τοῦ Θεαιτήτου, τοῦ Φιλήβου καὶ τῶν Νόμων ἀποτελοῦν ὁμοῦ μίαν ἄλλην κατηγορίαν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι συμφωνοῦν εἰς τὸ νὰ θεωροῦν ὅτι τὸ κακὸν ὀφείλεται εἰς μίαν ἀνεξάρτητον ἀρχὴν ἐνεργοῦσαν σύμφωνα πρὸς ἓνα κακὸν ὑπόδειγμα. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν, ἔχομεν οὐσιαστικῶς δύο λύσεις: τὸ κακὸν ὀφείλεται εἰς σύγχυσιν καὶ προέρχεται ἀπὸ μίαν οὐδετέραν αἰτίαν· ἢ τὸ κακὸν εἶνε ὠρισμένη μορφή καὶ προέρχεται ἀπὸ μίαν κακὴν αἰτίαν. Εὕρισκόμεθα λοιπὸν ἐνώπιον δύο θεωριῶν αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὴν γραμματικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν, εἶνε ἀμοιβαίως ἀσυμβίβαστοι· καὶ ὅμως κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς ὑποστηρίζεται ἐμφαντικώτατα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. «Θὰ εἴπωμεν ὅτι μία ψυχὴ διοικεῖ τὰ πάντα ἢ πολλαί» ; ἐρωτᾷ εἰς τοὺς Νόμους (896 E)· καὶ προσθέτει: «θὰ ἀπαντήσω ἐγὼ διὰ σένα: — πολλαί. Ἄς παραδεχθῶμεν, ὅπωςδῆποτε, τοῦλάχιστον δύο: τὴν εὐεργέτιδα ψυχὴν καὶ ἐκείνην ἢ ὁποῖα εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀπεργάζεται τὰ ἐναντία». Καὶ παρακάτω εἰς τὸ 897 D, ἀποκαλεῖ τὴν τελευταίαν αὐτὴν τὴν κακὴν ψυχὴν. Εἰς τὸν Πολιτικὸν ὅμως δὲν εἶνε ὀλιγώτερον κατηγορηματικὸς ὅταν ὑποστηρίζει ὅτι «δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν ὅτι δύο θεότητες ἀντιτιθέμεναι πρὸς ἀλλήλας κινουῦν (στρέφουν) τὸ σύμπαν... Δὲν μένει λοιπὸν ἄλλη δυνατὴ λύσις παρὰ ὅτι ἄλλοτε μὲν τὸ σύμπαν ὀδηγεῖται ἀπὸ μίαν ἐξωτερικὴν θεϊαν αἰτίαν, καὶ ἄλλοτε πάλιν ἐγκαταλείπεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ τότε κινεῖται μὲ τὰς ἰδίας του δυνάμεις» (270 A).

Ὡς γνωστόν, δὲν εἶνε καθόλου ἀσύνηθες νὰ παρουσιάζη ὁ Πλάτων ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας ἀπόψεις εἰς διαφόρους διαλόγους ἢ καὶ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διάλογον· ἡ θεωρία ὅμως περὶ δύο ἀπολύτων ἀρχῶν, μίας ἀγαθῆς καὶ μίας κακῆς, ἐναρμονίζεται τόσον ὀλίγον μὲ τὴν γενικὴν πορείαν τῆς σκέψεώς του, ὥστε ἐπιβάλλεται εἰς τὸν μελετητὴν νὰ ἐξαντλήσῃ πρῶτα κάθε δυνατὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θεωρίαν του καθ' ὅσονδῆποτε ἄλλον τρόπον πρὶν νὰ ἀποφασίσῃ νὰ πάρῃ τοῖς μετρητοῖς τὰ ὅσα ὁ Πλάτων ἐκθέτει εἰς τοὺς Νόμους. Ἡμεῖς θὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἡ πονηρὰ αἰτία δὲν εἶνε ὁμοίτιμος πρὸς

τὸν Θεόν· ὅτι, πράγματι, δὲν εἶνε κατ' οὐσίαν κακὴ· μὲ μίαν λέξιν ὅτι εἶνε ἓνας ἀπὸ τοὺς δευτερεύοντας θεοὺς τοὺς ὁποίους ἔπλασεν ὁ Ὑπέρτατος Θεός· σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῆς τελειότητος. Εἰς τὸν Τίμαιον 29 A ὁ Πλάτων λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ ὅτι εἶνε ἡ ἀριστη ἀπὸ ὅλας τὰς αἰτίας· συνεπῶς, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι αἰτίαι ὀλιγώτερον καλαί, ἴσως κακαί. Ἐπίσης ἐξετάζει ἐὰν ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν κόσμον σύμφωνα πρὸς ἓνα αἰώνιον ἢ πρὸς ἓνα δημιουργημένον ὑπόδειγμα (28 A, B). Ἐδῶ βλέπομεν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ αἰώνιον ὑπόδειγμα ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχη καὶ ἓνα δημιουργημένον τοιοῦτον· καὶ αὐτομάτως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μίας ἢ ὑπόθεσις ὅτι αἱ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπαχθῶν ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀρίστων αἰτιῶν, θὰ εἶνε δημιουργημένοι αἰτίαι. Ὁμοίως, τὸ ἄθεον ὑπόδειγμα τοῦ Θεοῦ τῆς οὐδὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ θεωρηθῆ ὁμοίτιμον πρὸς τὸ αἰώνιον ὑπόδειγμα· δυνατόν νὰ εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ δημιουργημένον ὑπόδειγμα περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Τίμαιος. Κατὰ ταῦτα, δὲν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν οὔτε μίαν πρωταρχικὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ οὔτε ἓνα πρωταρχικὸν ὑπόδειγμα τοῦ κακοῦ. Τὸ δημιουργημένον ὑπόδειγμα εἶνε μορφή πού προέρχεται ἀπὸ τὰ δημιουργημέα πράγματα· εἶνε ἐμπειρικὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κατ' ἰδέαν μορφήν. Ἐξεύρομεν ὅτι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τὰ ὑπάρχοντα ἀντικείμενα δὲν ἀναπαριστοῦν ἀκριβῶς τὴν φύσιν πού εἶχαν σκοπὸν νὰ ἀποδώσουν. Προσπαθοῦν νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὸ ἰδανικόν, ἀλλὰ μοιραίως ὑπολείπονται αὐτοῦ. Ἡ πραγματικὴ ἐνεστῶσα μορφή τοῦ ὀλιγαρχικοῦ ἀνθρώπου παριστᾷ μίαν μείωσιν τῆς ἰδανικῆς αὐτοῦ φύσεως· ἡ δὲ μορφή τῆς τυραννικῆς ψυχῆς εἶνε ἐντελῶς ἄθεον ὑπόδειγμα.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἄθεον, πονηρὰν αἰτίαν. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ κατωτέρας αἰτίας, ὁποῖαι εἶνε ἐπὶ παραδείγματι αἱ θνηταὶ ψυχαί. Αἱ θνηταὶ ψυχαί, ὡς γνωστόν, ὑπόκεινται εἰς διάλυσιν· περιλαμβάνουν μέσα των μίαν ἀρχὴν συγχύσεως· εἶνε δυνατόν νὰ καταβληθῶν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ φόβου, καὶ οὕτω εἶνε δυνατόν νὰ λησμονήσουν τὸν ἀληθινὸν αὐτῶν σκοπὸν καὶ νὰ περιπέσουν εἰς ἁμαρτίαν. Καὶ ὅμως ἡ δημιουργία των ἀποτελεῖ μέρος τοῦ θείου σχεδίου, πού ἐπιδιώκει νὰ πραγματοποιήσῃ πληρότητα. Ὁ τύραννος δὲν ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ εἶνε τύραννος· ἔχει ὅμως δημιουργηθῆ

κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ περιπέση εἰς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ τυράννου. Τὸ κύριον σημεῖον εἶνε ὅτι αἱ συνθέσεις, αἱ ὁποῖαι περιέχουν τὸ «διαιρετὸν στοιχεῖον» ἀποτελοῦν μέρος τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας. Κατὰ ταῦτα, ἡ δυνατότης τοῦ νὰ περιπέση τι εἰς τὸ κακὸν περιέχεται αὐτομάτως εἰς τὸ ἰδανικὸν ὑπόδειγμα, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἕξ ἴσου τὸ ὀλιγώτερον τέλειον ὅσον καὶ τὸ τελειότατον ὄλων.

Κατ' ἀναλογίαν πρὸς ὅσα εἶπομεν περὶ τῶν θνητῶν ψυχῶν, εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ οἱ δημιουργημένοι θεοί, ἐπίσης, καθὼ μίγματα ἐκ τοῦ διαιρετοῦ καὶ τοῦ ἀδιαιρέτου, ὑπόκεινται καὶ οὗτοι, εἰς τὰς κατωτέρας βαθμίδας τῆς κλίμακος, εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἰσορροπίαν των, νὰ καταδυναστευθοῦν ὑπὸ τοῦ διαιρετοῦ, μὲ μίαν λέξιν νὰ καταβληθοῦν ὑπὸ τοῦ πάθους· εἶνε τουτέστι δυνατὸν νὰ τρελλαθοῦν καὶ νὰ γίνουν οἰτία ἀτάκτων κινήσεων. Ἔχομεν λοιπὸν τὴν γνώμην ὅτι ὁ πονηρὸς θεὸς τῶν Νόμων εἶνε σὰν τὸν τύραννον—ἕνας κυβερνήτης, πού εἶνε καὶ δοῦλος· εἶνε μία θεία ψυχὴ ἢ ὁποῖα, ὅπως πολλαὶ ἀνθρώπιναι ψυχαί, παρεπλανήθη ἀπὸ μὴ φυσικὰς ἐπιθυμίας εἰς ἀτάκτους ἐνεργείας. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις μας αὕτη εἶνε ὀρθὴ τότε δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξιν μιᾶς πονηρᾶς αἰτίας. Ὑπάρχει πραγματικῶς, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὁμότιμος τοῦ Ὑπερτάτου Θεοῦ, ἀφοῦ ἔχει δημιουργηθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ πονηρὰ αἰτία δὲν εἶνε πρωταρχικὴ, οὔτε ὑπάρχει ἕνα αἰώνιον εἶδος τοῦ κακοῦ.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀνάλυσιν ἐδέχθημεν ὡς ἐξήγησιν, πού νὰ ἰσχύη δι' ὄλους τοὺς διαλόγους, ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν ὑποδεικνύει ὁ Τίμαιος. Ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἶνε τὸ δεχόμενον, τὸ ὁποῖον εἶνε μία ἀρχὴ συγχύσεως μὴ συνδεδεμένη οὔτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν οὔτε πρὸς τὸ κακόν. Καὶ ἔτσι ἐπανερχόμεθα εἰς ἐκεῖνα, πού ἐκτίθενται εἰς τὸν Πολιτικὸν καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα τὸ κακὸν δὲν ὀφείλεται εἰς καμμίαν ἀνεξάρτητον αἰτίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸν κόσμον ἀταξίαν, πού προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ χρησιμοποιήσῃ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὸ δεχόμενον.

Ἐὰν συνοψίσωμεν τὰ ἀνωτέρω μᾶς εἶνε δυνατὸν νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ εἶνε ἠθικὴ· ἐπίσης ὅτι εἶνε οὗτος διάνοια, ἀφοῦ

«θεωρεῖ» τὰ εἶδη (Φαῖδρος, 247 D). Τόσον ἡ ἀγαθότης του ὅσον καὶ ἡ διανοητικότητα του αὐτο-μεταδίδονται. Ὁ Θεὸς ὄχι μόνον προσβλέπει πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀγαπᾷ αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὴν θεάν αὐτὴν τὴν χρησιμοποιεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργήσεως ἑνα κόσμου. Κατὰ ταῦτα, ὁ Θεὸς εἶνε ἀγαθότης καὶ διανόησις ἐν ἐνεργείᾳ: εἶνε τελολογικὴ ἐνέργεια.

Ἀγαθότης, διανόησις, ἐνέργεια—ὅλα αὐτὰ εἶνε χαρακτηριστικὰ τοῦ νοῦ. Ἐπί πλέον ὁ Θεὸς εἶνε παιήρ, γεμᾶτος ἀπὸ ἀγάπην διὰ τὰ τέκνα του, πρῶτος, πὺ μεταχειρίζεται πειθῶ ἀντὶ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Ἐπίσης κυβερνᾷ διὰ τῆς λογικῆς καὶ ὄχι διὰ τοῦ νόμου λαμβίνει ὑπ' ὄψιν του τὰς ἀτομικὰς διαφοράς. Μία τοιαύτη σχέσις εἶνε σχέσις προσώπου πρὸς πρόσωπον. Δὲν θέλομεν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ Πλάτων ἐφραντάζετο τὸν Θεὸν ὡς προσωπικότητα: παραδείγματος χάριν εἰς τὴν περιγραφὴν πὺ μᾶς δίδει περὶ τοῦ Θεοῦ δὲν εὐρίσκομεν οὔτε ἴχνος τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς ἐκλογῆς. Θέλομεν ὅμως νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ Πλάτωνος περιλαμβάνει ἤδη τὸν σπὸρον τῆς ἰδέας μιᾶς θείας προσωπικότητος, σπὸρον ὁ ὁποῖος ἐβλάστησε καὶ ὠρίμασεν εἰς τὴν χριστιανικὴν σκέψιν—ἀλλὰ ἐπίσης καὶ σπὸρους, οἱ ὁποῖοι κατεπνίγησαν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως. Ἡ ἰδέα ἑνὸς πατρὸς, πὺ ἀγαπᾷ τὰ παιδιὰ του ἐτονίσθη εἰς τὰς μετέπειτα ἐξελίξεις: ἡ ἰδέα ὅμως ἑνὸς Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπέναντι τῶν δημιουργημάτων του χρησιμοποιεῖ τὴν πειθῶ ἀντὶ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, αὐτὴ ἡ ἰδέα παρωράθη συχνότατα ὑπὸ τῶν μετέπειτα διανοουμένων, τοὺς ὁποῖους παρῆσεν ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ τονίσουν πάση θυσίᾳ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ.*) Εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἀνεπιτύχθη κατὰ τρόπον ὥστε νὰ περιλαμβάνη τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος: ἀλλὰ εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἔχασε τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς δυνάμεως διὰ τῆς πειθοῦς. Ὁ Θεὸς ἔγινε παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεύθυνος ὁπωσδήποισ καὶ διὰ τὸ κακόν: οὕτω ἡ ῥιζικὴ διάκρισις μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ κατέστη συγκεχυμένη.

Μία ἄλλη ἀποψ.ς, πὺ δεικνύει τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁ περιορισμένος χαρακτήρ του. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε ἄπειρος: περιο-

*) Ἴδε A. N. Whitehead, Adventures of Ideas, σελ. 213 ἐπ.

ρίζεται ὑπὸ τοῦ δεχομένου καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων του δημιουργημάτων: οὕτω, αἱ θνηταὶ ψυχαὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ θεῖον σχέδιον διὰ τῆς διαλυτικῆς ἐνεργείας τοῦ δεχομένου. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε παντοδύναμος· «δὲν εἶνε ἡ αἰτία ὄλων τῶν πραγμάτων» (Πολιτεία 380 C). Ὁ Πλάτων περιορίζει τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν διατηρήσιν τὴν ἀγαθότητά του· ἐὰν ὁ Θεὸς ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὰ πάντα, ἦτο ὑπεύθυνος καὶ διὰ τὸ κακόν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ὑφίσταται καὶ τὰ δύο, δηλ. αὐξήσιν καὶ ἐλάττωσιν, ἀπὸ μέρους τοῦ δεχομένου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Θεὸς δὲν εἶνε τὸ ὄλον· εἶνε ἓνας μεταξὺ ἀριθμοῦ τινος μεταφυσικῶν παραγόντων, οἱ ὅποιοι δυνατὸν νὰ συνεργάζωνται μετ' αὐτοῦ, δυνατὸν ὅμως καὶ ὄχι. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ Πλάτων ἐπιτυγχάνει ἐπίσης τὴν καθορίσιν τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ἀντιτίθεται πρὸς τὸν κόσμον. Ἡ Οὐσία τοῦ Σπινόζα εἶνε κᾶτι τὸ ἀπόλυτον, ποὺ ἀπορροφᾷ τοὺς τρόπους καὶ ἀπορροφᾶται ὑπ' αὐτῶν. Ἡ ἀποψις τοῦ Πλάτωνος εἶνε διάφορος: ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ μίαν ἀδιαφοροποίητον ἐνότητα. Διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ μεταφυσικὴ κατάστασις εἶνε σύνθετος καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναλυθῇ εἰς τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν στοιχεῖα· ὁ κόσμος ἔχει τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ ταυτότητα, ὁμοίως καὶ ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς κατὰ ταῦτα, εἶνε νοητὸν ὄν.

Δυνατὸν νὰ προβάλῃ κανεὶς τὴν ἀντίρρησην ὅτι ἓνας πεπερασμένος Θεὸς δὲν εἶνε Θεός, δηλαδή δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διεκδικήσῃ θρησκευτικὴν λατρείαν. Ἡ θρησκεία ὅμως προσλαμβάνει ποικίλας μορφάς· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν τελειότητα. Ἐχομεν τὴν τελειότητα τῆς ἀπεριορίστου βεβαιώσεως, τὴν ὁποίαν ὁ Σπινόζας διεκδικεῖ διὰ τὴν Οὐσίαν· αὕτη εἶνε ἡ τελειότης τῆς περιεκτικότητος—τῶν—πάντων. Ἀντιστοιχῶς ἔχομεν τὴν θρησκείαν τοῦ μυστικισμοῦ, ὁ ὅποιος κατευθύνεται πρὸς ἓνα θεῖον ὄν, ποὺ περιλαμβάνει τὰ πάντα. Ἐχομεν ὅμως ἐπίσης καὶ τὴν ἠθικὴν τελειότητα, τὴν τελειότητα ἐνὸς ὄντος αὐτάρκους, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται πλήρως, χωρὶς καμμίαν ἐσωτερικὴν ἔλλειψιν, χωρὶς κανὲν ἐσωτερικὸν ἐμπόδιον. Αὕτη εἶνε ἐντατικὴ τελειότης. Ἀντιστοιχῶς ἔχομεν μίαν ὀρθολογικὴν μορφήν τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεται πρωτίστως νὰ διατηρήσῃ τὰς ἠθικὰς ἀξίας καθὼς καὶ τὴν ἀπόλυτον διάκρισιν μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ

κακοῦ. Διὰ τὸν Πλάτωνα, μάλιστα διὰ τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν ἔν γένει, τὸ ἀπεριόριστον εἶνε δεῖγμα ἀτελείας καὶ συμβολίζει τὴν ἔλλειψιν ὀλοκληρώσεως. Τὸ τέλειον εἶνε ἐκεῖνο, ποῦ ἔχει πέρας, διότι μόνον ὅ,τι ἔχει πέρας εἶνε πλήρες καὶ τέλειον.

Ἐπὶ πλέον, ἓνα ὄν ποῦ ἔχει πέρας καὶ εἶνε καὶ καθωρισμένον εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἀντικείμενον σχέσεων, διότι ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλων πραγμάτων.

Ὁ Θεός, τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀπορροφᾷ τὸν κόσμον διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε δυνατὴ μία ἀληθινὴ κοινωνία μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Μὲ μίαν λέξιν, ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ἔπεται ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἢ δὲ δυνατότης μιᾶς θείας κοινωνίας μετὰ τοῦ κόσμου ἔπεται ἐκ τοῦ πεπερασμένου χαρακτῆρος τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος δὲν ἔχομεν οὔτε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐπικούρου, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ θεῖον ἴσταται μακρὰν τοῦ κόσμου, οὔτε τὴν θεωρίαν τῶν πανθειστῶν, ἡ ὁποῖα ἀφομοιώνει τὸν κόσμον μὲ τὸν Θεόν. Ὁ κόσμος καὶ ὁ Θεὸς εἶνε διακεκριμένα (πρβλ. Πολιτικός 270 Α, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ εἰς μίαν ἐξωτερικὴν θεῖαν αἰτίαν) διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ δύο αὐτὰ εἶνε δυνατὸν νὰ συνυπάρξουν. Ἴσως ὁ καλλίτερος τρόπος διὰ νὰ περιγράψωμεν τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον εἶνε νὰ εἴπωμεν ὅτι οὔτος εἶνε μαζὶ μὲ τὸν κόσμον, ἢ εἶνε παρὼν εἰς αὐτόν. Ὁ Θεὸς εἶνε φίλος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐχθρὸς τοῦ πονηροῦ. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔχει πέρας ἢ σύγκρουσις αὐτοῦ μὲ τὸ πονηρὸν εἶνε πραγματικὴ. Ἀφοῦ τὸ δεχόμενον εἶνε ἀμετάβλητον καὶ ἄχρονον ἢ σύγκρουσις μὲ τὸ πονηρὸν εἶνε αἰωνία. Ὁ Θεὸς κηρύσσεται ὑπὲρ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν εἰς ἓνα ἀγῶνα, τοῦ ὁποῖου τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα δὲν εἶνε μίση προ-καθωρισμένη νίκη τοῦ μέρους μὲ τὸ ὁποῖον συντάσσεται.

Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶνε μία τελείως ἀγαθὴ διάνοια ἡ ὁποῖα συνεργάζεται εἰς τὸν κόσμον μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐναντίον τοῦ πονηροῦ. Ἐπίσης ὁ Θεὸς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τὰ δημιουργήματά του κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἱκανότητα ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Ὅλα αὐτὰ εἶνε ἰδέαι αἱ ὁποῖαι, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, περιλαμβάνουν νύξεις ἀναφερομένας εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικότητος.

Τώρα ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας πρὸς

μίαν ἄλλην κατηγορίαν σκέψεων, αἱ ὁποῖαι, κατ' ἐπίφασιν τοῦλάχιστον, δὲν ἑναρμονίζονται καθόλου πρὸς ὅσα εἶπομεν πρὸ ὀλίγου. Πιρόκειται περὶ σκέψεων αἱ ὁποῖαι μᾶς δεικνύουν μίαν φύσιν εἰς τὸν θεὸν ποὺ εἶνε τελείως ὑπερβατικὴ τοῦ κόσμου καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν του. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε ψυχὴ· ἢ ψυχὴ εἶνε ἀλλοίωσις καὶ ἀρχὴ τῆς ἀλλοιώσεως, ἐνῶ «ἰὸ νὰ εἶνε τι ταυτὸν πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἐς ἀεὶ ἀμετάβλητον προσήκει εἰς μόνον τὰ θειότατα ἐξ ὅλων τῶν πραγμάτων» (Πολιτικός 269 D). Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶνε αἰωνία, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶνε ἀχρονος.* Ἡ ψυχὴ εἶνε δημιουργησά, δὲν εἶνε πρώτη ἀρχή· καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀνωτάτην μορφήν—τὸν νοῦν—ἀποτελεῖ μέρος ἑνὸς δημιουργημένου κόσμου. Ἡ ψυχὴ εἶνε μίγμα, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶνε ὁμοιότης. Ἡ ψυχὴ περιλαμβάνει καὶ προσθήκην τοῦ διαιρετοῦ στοιχείου· εἶνε ἢ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος ὅπως ἐκδηλοῦται εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὴν αἴσθησιν. Μόνον εἰς τὸν Θεὸν δὲν εὐρίσκεται οὔτε ἔχνος κανενὸς ἄλλου πράγματος ἐκτὸς ἀπὸ μόνον τὴν ἀνωτάτην τελειότητα. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι καμμιά φορὰ ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ θεῶν καὶ ψυχῶν ἀδιαφόρως, ἰδίως συμβαίνει τοῦτο εἰς τὸ βιβλίον Χιτῶν Νόμων· προφανῶς ὅμως ἐκεῖ ἀναφέρεται εἰς τοὺς δημιουργημένους θεούς, ἐνῶ ἐδῶ ἡμεῖς ἀσχολούμεθα μὲ τὸν Ὑπέριστα Θεόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, λοιπόν, φαίνεται νὰ προκύπτῃ ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερβαίνει τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ εἶνε ἕνα ὄν ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκπηγάζουσι ὁ νοῦς ἢ ψυχὴ καὶ ἢ ἐνέργεια· ὅλα αὐτὰ εἶνε δημιουργήματά του καὶ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀποτελοῦν μέρος αὐτοῦ. Αἱ ἴδιαι, λοιπόν, ἀκριβῶς σκέψεις ποὺ μᾶς ἔκαμαν νὰ θεωρήσωμεν τὸν θεὸν ὡς διάνοιαν ποὺ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν κόσμον καὶ ἐνεργεῖ ἐντὸς αὐτοῦ, μᾶς φέρουν τώρα εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα περὶ ἑνὸς ἀπολύτως ὑπερβατικοῦ θεοῦ. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἐρμηνεία εἶνε πραγματικὴ ἐκείνη τὴν ὁποῖαν ἡ νεο-πλατωνικὴ σχολὴ ἔδωκεν εἰς τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν περὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ἀδυνατεῖ νὰ παραδεχθῆ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὡς σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα. Ἐναντίον τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶνε οὔτε νοῦς οὔτε ψυχὴ θὰ ἀντιτάξωμεν τὴν δήλωσιν ὅτι «ἢ κίνησις, ἢ ζωὴ, ἢ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς εἶνε

*) Εἰς τὸν Τίμαιον γίνεται διάκρισις μεταξὺ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου.

παρόντα εἰς τὰ πλήρως πραγματικά» (Σοφιστής 248 E)· εἶδομεν δὲ ἤδη ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε τελείως πραγματικός. Ὑπάρχουν πολλὰ χωρία ὅπου γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὸν θεῖον νοῦν καὶ τὰ ὅποια δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ τὰ ἀπορρίψη κανεὶς μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἀναφέρονται εἰς ὑποδεεστεροὺς θεοὺς. Ὁ Τιμαίος (76 D), μᾶς λέγει ὅτι ἡ διάνοια εἶνε ἡ πιὸ μεγάλη ἀπὸ ὅλας τὰς αἰτίας ὅτι ἡ δημιουργία εἶνε μία συνέπεια τοῦ Λόγου καὶ τῆς Διανοίας τοῦ Θεοῦ (38 C). Ἡ δημιουργία εἶνε κατ' ἀνάγκην πρῶξις τῆς διανοίας, ἀφοῦ ὁ Ὑπερτατος Θεὸς ὅταν ἐπλασε τὸν κόσμον προσέβλεπε τὸ αἰνῶνιον ὑπόδειγμα (29 A), αὕτη δ' ἡ πρῶξις τῆς προσβλέψεως εἶνε πρῶξις γνωστική. Κατὰ ταῦτα, ἡ πρῶξις διὰ τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθη ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου προϋποθέτει γνῶσιν. Ὁ Θεὸς εἶνε διάνοια πού δημιουργεῖ διάνοιαν. Ὅλιγας παραγράφους ἀνωτέρω εἶπομεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε διάνοια διότι δημιουργεῖ διάνοιαν. Τὸ ἐπιχείρημα ὁμως τοῦτο εἶνε δυνατόν καὶ νὰ ἀναστραφῇ: ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶνε εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσῃ διάνοιαν εἶνε ἀνάγκη καὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶνε διάνοια. Ἐπιπλέον ἡ διάνοια τοῦ Θεοῦ στρέφεται πρὸς δύο κατευθύνσεις: θεωρεῖ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ εἶδη, καὶ παρατηρεῖ τὸν δημιουργημένον αἰσθητὸν κόσμον (Νόμοι 901 D).

Ἐκτὸς τῆς προσβλέψεως ἡ δημιουργία ἐνέχει μέσα της καὶ μίαν ἐνέργειαν διὰ τῆς ὁποίας συνενώνεται τὸ «αὐτὸν» πρὸς τὸ «ἕτερον»· αὕτη εἶνε ἡ ἐνέργεια τῆς «βουλήσεως» (Νόμοι 967 A). Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία εἶνε ἡ ἀρχὴ πάσης ἐνεργείας. Οὕτω ἡ θεία ἐνέργεια εἶνε δημιουργικὴ τῆς ψυχικῆς, ἐν τῷ χρόνῳ ἐνεργείας. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶνε συγχρόνως καὶ σκέψις καὶ ἐνέργεια, νοῦς καὶ βούλησις· εἶνε συγχρόνως καὶ φιλόσοφος καὶ ἡγεμονικός (Φαῖδρος 252 E). Ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ περὶ τῆς διανοίας τῆς βουλήσεως, δηλαδή ὅτι καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ βούλησις τὸ διανοεῖται κατορθώνει νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἀγαθὸν (Νόμοι 967 A). Ὁ Θεός, κατὰ ταῦτα, εἶνε δυνατόν νὰ περιγραφῇ ὡς νοῦς ὁ ὁποῖος διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως, ἢ ὡς θέλησις ἡ ὁποία ἐκτελεῖ τὰ σχέδια πού ἔχει συλλάβει ὁ νοῦς.

Δὲν θὰ ἔπρεπε, μόλα ταῦτα νὰ θεωρήσωμεν τὰς λειτουργίας τοῦ

λόγου και τῆς βουλήσ (θελήσεως) ἐν τῷ Θεῷ ὡς καὶ τι ῥιζικῶς διάφορον ἀπὸ τὸ ψυχικόν ; Αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι εἶνε διάρκειαι· ὡς γνωστὸν ὅμως ὁ χρόνος εἶνε δημιούργημα τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος εἶνε ἄχρονος. Μήπως λοιπὸν φερόμεθα χωρὶς νὰ θέλωμεν πρὸς τὴν ἀντίληψιν μιᾶς ἀχρόνιου διανοίας ἐντὸς τοῦ Θεοῦ ἢ ὁποῖα νὰ καταγίνεται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἀχρόνων πράξεων ; Δὲν εἶνε ὅμως καθόλου εὐκόλον νὰ διατυπώσωμεν χωρὶς ἀντίφασιν τὴν ἰδέαν μιᾶς ἀχρόνου ἐνεργείας. Προφανῶς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν μίαν λύσιν πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν. Εἰς τὸν θεὸν ὑπάρχουν δύο φάσεις : μία ὑπερβατικὴ καὶ μία ἐνοῦσα (ἐνυπάρχουσα). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ φύσεως, ὁ Θεὸς εἶνε ἀπλοῦς, ἀκίνητος, ἄχρονος· ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς σχετικιστικῆς αὐτοῦ φύσεως ὁ Θεὸς εἶνε κίνησις καὶ ψυχὴ. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τελειότητος, ὁ Θεὸς ὑπερβαίνει τὸν νοῦν, τὴν βουλήν, (βούλησιν), τὴν ψυχὴν· ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς σημασίας αὐτοῦ διὰ τὴν δημιουργίαν ὁ Θεὸς εἶνε κίνησις καὶ ἐνέργεια. Ἐὰν ὅμως τυχὸν ὁ ἀναγνώστης προβίλη τὴν ἀντίρροσιν ὅτι καὶ ἡ λύσις αὐτῆ, ὅσον καὶ ἡ προηγουμένη, περιέχει μέσα τῆς ἀντίφασιν, θὰ μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι ἡ ἀντίφασις αὐτῆ εἶνε διάχυτος εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Πλάτωνος. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς σχετικιστικῆς φάσεως τοῦ πράγματι ἀληθοῦς προέρχεται ἐκ τῆς δυαδικῆς φύσεως τοῦ πραγματικοῦ ποῦ εἶνε ἀφ' ἐνὸς μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀφ' ἑτέρου δύναμις.

Ἐνα ἄλλο σκοτεινὸν ζήτημα εἶνε ἐκεῖνο ποῦ ἀφορᾷ τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ εἶδη, καὶ καμμία ἀπάντησις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δοθῆ ποῦ νὰ μὴ περιέχη μέσα τῆς καὶ ἀμφβολίας. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε εἶδος, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ τὰ εἶδη κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξομοιώσωμεν τὰ εἶδη πρὸς τὸν Θεόν : ὁ Θεὸς εὐρίσκει τὰ εἶδη καὶ προσβλέπει εἰς αὐτά. Ὁ Θεὸς καὶ τὰ εἶδη διακινεῖται ἀντικειμενικῶς πρὸς ἀλλήλα· ἢ ἐνεργὸς καὶ ἢ τυπικὴ αἰτία εἶνε διάφορος ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην. Ἐχομεν τὸ πασίγνωστον χωρίον τῆς Πολιτείας τὸ ὁποῖον διακηρύττει ὅτι τὸ Ἄγαθὸν εἶνε ἡ πηγὴ τῶν ὄντων καὶ τῆς ἀληθείας· κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο τὸ Ἄγαθὸν εἶνε περιεκτικὸν τῶν πάντων, πιθανῶς καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ συμπεριλαμβανομένου. Εἰς τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀντιταχθῶν

ἄλλα χωρία ἐκ τῶν ὁποῶν προκύπτει ὅτι καὶ ὁ Θεός, ἐπίσης, εἶνε περιεκτικὸς τῶν πάντων. Ἔχομεν τὴν δήλωσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ Πέρατος καὶ τοῦ Ἀπείρου (Φίληβος 27 Β), καὶ τὴν δήλωσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε τὸ μέτρον ὅλων τῶν πραγμάτων (Νόμοι 716 C): ἐδῶ ὁ Θεὸς φαίνεται νὰ ἀπορροφᾷ τὴν λειτουργίαν τῶν εἰδῶν. Κανὲν ἀπὸ τὰ χωρία αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ τὸ λάβωμεν κατὰ γράμμα· εἰς τὸν Πλάτωνα συμβαίνει καμμιά φηρὰ νὰ δίδῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀπολύτου εἰς τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον ἐκ τῶν μεταφυσικῶν παραγόντων. Ὅταν πραγματεύεται περὶ ἑνὸς εἰδικοῦ δημιουργικοῦ παράγοντος ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀγνοῇ τοὺς λοιπούς.

Ἴσως ἡ στάσις ἑνὸς ἐκάστου εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ καθορίζεται ἐκ τῆς γενικῆς στάσεώς του ἀπέναντι τοῦ Πλάτωνος. Ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ὅτι ἡ ὅλη τάσις τοῦ Πλάτωνος εἶνε ἀντι-μονιστική: τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος αἰσθάνεται πολὺ τὴν σύνθετον φύσιν τοῦ κόσμου ὁποῖος ἐμφανίζει ποικιλίαν φάσεων. Ὁ κόσμος εἶνε κατὰ τὸ ποικιλόμορφον πὺρ δὲν ἐπιδέχεται νὰ ὑπαχθῇ εἰς καμμίαν μοναδικὴν κατηγορίαν. Κατὰ τελευταῖον λόγον ἔχομεν τὸν παράγοντα τῆς ἐνεργείας καὶ τὸν παράγοντα τοῦ ὑποδείγματος. Οἱ δύο οὗτοι παράγοντες εἶνε ὁμοίτοι: δὲν μᾶς εἶνε δυνατόν νὰ ὑποστηρίξωμεν οὔτε ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε εἰκὼν τῶν εἰδῶν, οὔτε ὅτι τὰ εἶδη εἶνε ἰδέαι ἐντὸς τῆς διανοίας τοῦ Θεοῦ. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν λέγομεν ὅτι εἶνε ἀμοιβαίως ἀνεξάρτητοι. Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀναχθῇ ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον, εἶνε μῶλα ταῦτα δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ δύο ὡς ἀφαιρέσεις ἀπὸ ἑνα τελευταῖον σύνθετον γεγονὸς μιᾶς ἐνεργείας πὺρ ἐκτελεῖται συμφώνως πρὸς ἕνα ὑπόδειγμα.

* * *

Ὅπωςδήποτε εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ καὶ νὰ ἔχομεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν μας ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, οἵαδήποτε λογικὴ περιγραφή εἶνε καταδικασμένη νὰ παραμείνῃ ἀτελής καὶ ἀκατάλληλος: ὁ νοῦς εἶνε ἀναλυτικὸς καὶ αἱ ἔννοιαι εἶνε ἀπότομοι: ἡ μία σημασία ἀποκλείει τὴν ἄλλην. Ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ἐκφεύγει κάθε ἀκριβῆ ἐννοιολογικὴν διατύπωσιν. Οὕτω καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ φράσις «ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ» εἶνε δυνατόν νὰ μᾶς παραπλανήσῃ.

Ἡ θρησκεία συλλαμβάνει τὸ ἀντικείμενόν της κατὰ τρόπον συγκεκριμένον, συμβολικόν, διὰ τοῦ μύθου. Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς θρησκείας εἶνε δυνατόν νὰ εὔρεθῇ εἰς τὰς θεωρίας της, εἰς τὰς καθ' ἕκαστον ἰστορίας ποὺ ἀφοροῦν ἁγίους καὶ διαβόλους, καθὼς καὶ εἰς τὰ μεγάλα κοσμολογικὰ σύμβολα. Ἡ Θεολογία εἶνε ἡ ἐννοιολογικὴ κατεργασία τοῦ μύθου· τοιαύτη κατεργασία εἶνε ἀναγκαία, ἀλλὰ εἶνε πάντοτε ἀιελής. Ὁ Πλάτων εἶνε θρησκευτικὸν μᾶλλον παρὰ θεολογικὸν πνεῦμα. Ἡ ἀντίληψις τοῦ περὶ τοῦ Θεοῦ εἶνε ἄμεσος καὶ διὰ τῆς φαντασίας, τὸ μέσον δὲ διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδει τὴν ἀντίληψίν του αὐτὴν εἶνε ὁ μῦθος. Ἡ λέξις μῦθος ὅμως δὲν εἶνε συνώνυμος πρὸς ὅ,τι μόνον κατὰ φαντασίαν ὑπάρχει· μῦθος εἶνε ἡ ἀντίληψις ἐνὸς γεγονότος διὰ μέσου μιᾶς συγκεκριμένης παραστάσεως μᾶλλον παρὰ διὰ μέσου καμμιᾶς ἀφηρημένης ἰδέας. Νομίζομεν ὅτι θὰ εἴμεθα ἄδικοι ἀπέναντι τοῦ Πλάτωνος ἐρωτῶντες ἐὰν ἐθεώρει οὗτος τοὺς μύθους τοῦ ὡς ὀληθινούς· τὸ πρᾶγμα μάλιστα δὲν ἔχει καὶ καμμίαν σπουδαιότητα· πάντως εἶνε πολὺ πιθανὸν ἡ θρησκευτικὴ στάσις νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν τύπον μιᾶς πνευματικῆς στάσεως. Ὁ μῦθος δὲν εἶνε θεωρία· ἐὰν δὲ ὁ μῦθος δὲν εἶνε παρὰ ἡ εἰδὼν τῆς ὀληθείας τὸ τοιοῦτον εἶνε ἐξ ἴσου ἀληθὲς καὶ διὰ τὴν θεωρίαν. Ὁ μῦθος εἶνε ἡ μήτρα διὰ τὴν ἀνάλυσιν, δὲν εἶνε μία ἀναλυτικὴ ἔκφρασις. Εἶνε ἡ δυνατότης τῆς ὑπάρξεως διαφόρων, καὶ καμμιὰ φορὰ καὶ ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν. Εἰς τὴν μελέτην μας αὐτὴν προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξαγάγωμεν μίαν θεωρίαν ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς μύθους, καὶ φυσικὰ εὔρηκάμε ὅτι ὁ Θεὸς περιλαμβάνει μίαν ποικιλίαν χαρακτηριστικῶν τὰ ὁποῖα δὲν συμβιβάζονται πάντοτε ἀναμεταξύ των. Ὁ μῦθος εἶνε πλουσιώτερος ἀπὸ τὴν θεωρίαν, καὶ οὕτω ἀναπεφύκτως ἡ περιγραφὴ μας ὑπολείπεται τῆς πείρας, τὴν ὁποίαν προτίθεται νὰ ἀποκαλύψῃ. Μῶλα ταῦτα ἡ συμβολικὴ γνῶσις δὲν εἶνε ἱκαναποιητικὴ ἐὰν δὲν χρησιμοποιεῖται ὅπωςδήποτε ὡς βᾶσις διὰ μίαν θεωρίαν· ὁ μῦθος εἶνε εἶδος γνώσεως ἀλλ' εἶνε ἐπίσης μιὰ φωλεὰ ἀπὸ προβλήματα.

Μὲ τὸ νὰ διατυπώσῃ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀπόψεις περὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Πλάτων ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν τόσον πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν ὑποστηρικτικῶν τῆς θρησκείας ὅσον καὶ πρὸς τὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς. Ἐναντίον τῆς θεωρίας τῶν τελευταίων ὅτι ὁ κόσμος εἶνε τὸ ἀπότη-

λεσμα ὑλικῶν δυνάμεων ποὺ ἐνεργοῦν τυχαίως, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ νοῦς κυβερνᾷ ὅλα τὰ πράγματα. Ἡ πολυμική του ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς θρησκείας εἶνε μάλιστα ἀκόμη σφοδροτέρα. Ὁ Πλάτων δὲν παραδέχεται καθόλου ὅλας αὐτὰς τὰς ἰδιοτροπίας μὲ τὰς ὁποίας αἱ ἱστορίαι τοῦ Ὀμήρου προικίζουν τοὺς θεούς. Ὁ Θεὸς εἶνε ἓνα λογικὸν ὄν τὸ ὁποῖον ἐργάζεται συμφώνως πρὸς ἓνα σχέδιον. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε αὐθαίρετος: ὁ τέλειος βασιλεὺς ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ἀνάγκην νόμων κυβερνᾷ μᾶλλον ταῦτα διὰ τῆς λογικῆς. Ὁ Πλάτων καταδικάζει σφοδρῶς τὰς ἀνηθικότητας τὰς ὁποίας ἡ λαϊκὴ παράδοσις ἀποδίδει εἰς τοὺς θεούς· εἰς τὸν Θεὸν δὲν ὑπάρχει κακία, δὲν ὑπάρχει ψεῦδος, οὔτε ἀκολασία ἢ μικροπρέπεια. Ὁ Πλάτων ὑψώνει τὸν ἀνθρωπόμορφον θεὸν εἰς ἓνα ἐπίπεδον ποὺ εὐρίσκεται ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἐλαττωμάτων καὶ παθῶν, τὸν δὲ Θεὸν ὁ ὁποῖος εἶνε ἡ προσωποποίησις τῶν νόμων τῆς φύσεως, εἰς ὑπερφυσικὸν ἐπίπεδον. Ἐνῶ δὲ διακηρύττει τὸν υπερβατικὸν χαρακτῆρα τοῦ Θεοῦ ἐναντι τῆς φύσεως, ὁ Πλάτων μᾶλλον ταῦτα προικίζει τὸν Θεὸν μὲ ἓνα ἐνδιαφέρον διὰ τὸν κόσμον καὶ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα περιέχουν τὰ σπέρματα τῆς προσωπικότητος. Ὁ Πλάτων πραγματοποιεῖ τὴν μεταμόρφωσιν αὐτὴν τῆς λαϊκῆς θρησκείας καθ' ὃν χρόνον ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἑλληνικῆς νοοτροπίας μὲ τὰς ἀξίας τῆς περὶ τυπικῆς ὀριστικότητος, μετριοπαθείας καὶ ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε πανίσχυρος δεσπότης, ἀλλὰ πεπερασμένον ὄν ποὺ ὑπὸ τὴν εἰς τὴν ἠπίαν πειστικότητα τῆς λογικῆς.

Εἰς τὸν πολυσύνθετον χαρακτῆρα τῆς πλατωνικῆς θεωρίας μὲ τὴν συγχώνευσιν ποὺ πραγματοποιεῖ τῶν ἰδεῶν τῆς υπερβατικότητος καὶ τῆς ἐνυπαρξίας, τοῦ πεπερασμένου, τῆς ἠθικῆς τελειότητος, καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, αἱ μετέπειτα θρησκευτικαὶ σχολαὶ εὐρῆκαν πλουσίαν ἀποθήκην ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀνεφοδιάζωνται. Ἡ ἐννοια ἐνὸς θεοῦ δικαίου συνήντησε τὴν ὁμοίαν ἀκριβῶς ἐννοίαν τῆς ἑβραϊκῆς παραδόσεως· αἱ ἰδέαι τῆς ἐνυπαρξίας καὶ τῆς υπερβατικότητος ἀπεδείχθησαν καρποφόρος σπορά, εἴτε καὶ αἱ δύο μαζὶ εἴτε χωριστὰ κάθε μία ἐξ αὐτῶν, διὰ μετέπειτα θρησκευτικὰς ἀπόψεις· ὄχι μόνον ἐπεξήγησε ἡ χριστιανικὴ θεωρία ὅλας τὰς γνώμας καὶ ὑποδείξεις περὶ προσωπικότητος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἐννοια τῆς προσωπικότητος

ἐπλουτίσθη διὰ τῆς ἐννοίας περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐκλογῆς. Ἄλλαι, ἐξ ἐναντίας, φάσεις τῆς πλατωνικῆς θεωρίας παρημελήθησαν, ἰδίᾳ ἡ ἰδέα ἐνὸς πεπερασμένου Θεοῦ πὺν μεταχειρίζεται τὴν πειθὸν εἰς τὰς σχέσεις του μὲ τὰ πλάσματά του καὶ πὺν ἀγωνίζεται ἐναντίον τοῦ πονηροῦ. Ὅτι ὅμως, παρ' ὅλα ταῦτα, αἱ φάσεις αὗται ἀντιπροσωπεύουν ἀπόψεις μὴ παροδικᾶς καταδεικνύεται καὶ ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι τελευταίως ἡ θεωρία ἐνὸς πεπερασμένου Θεοῦ ἤλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἐπιδρᾷ τόσον ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ